

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

DEMOGRAPHIC SITUATION IN UKRAINE

Нестеренко О.В.

студентка,
Дніпровський національний університет
імені Олеса Гончара

Демографічна ситуація – це прояв особливостей відтворення населення за основними його процесами в конкретному часі і місці (регіоні, країні). У сучасній Україні демографічна ситуація відрізняється великою гостротою і напруженістю. Вона визначається структурою населення і характером його руху, видами, типами і режимом відтворення, рівнем народжуваності і смертності, кількістю шлюбів та розлучень. В основі всіх цих процесів лежить соціально-економічне положення в країні. Найважливішою характерною рисою народонаселення є те, що воно є природною основою формування трудових ресурсів, найголовнішого елемента продуктивних сил. Для нашої держави демографічна проблема на тепер є однією з найголовніших.

Ключові слова: демографія, суспільство, чисельність населення, розвиток населення, тривалість життя, показники народжуваності та смертності, демографічна політика, демографічні процеси та методи їх дослідження, вікова структура демографічне навантаження, природне скорочення населення.

Демографическая ситуация – это проявление особенностей воспроизводства населения по основным его процессам в конкретном времени и месте (регионе, стране). В современной Украине демографическая ситуация отличается большой остротой и напряженностью. Она определяется структурой населения и характером его движения, видами, типами и режимом воспроизведения, уровнем рождаемости и смертности, количеством браков и разводов. В основе всех этих процессов лежит социально-экономическое положение в стране. Важнейшей отличительной чертой народонаселения является то, что оно является естественной основой формирования трудовых ресурсов – главного элемента производительных сил. Для нашего государства демографическая проблема на данный момент является одной из самых главных.

Ключевые слова: демография, общество, численность населения, развитие населения, продолжительность жизни, показатели рождаемости и смертности, демографическая политика, демографические процессы и методы их исследования, возрастная структура, демографическая нагрузка, естественное сокращение населения.

The demographic situation is an expression of the peculiarities of reproduction of the population in its main processes at a specific time and place (region, country). In today's Ukraine, the demographic situation is characterized by great acuteness and tension. It is determined by the structure of the population and the nature of its movement, species, types and mode of reproduction, fertility and mortality, the number of marriages and divorces. The basis of all these processes lies in the socio-economic situation in the country. The most important feature of the population is that it is the natural basis for the formation of labor resources, the most important element of the productive forces. For our country, the demographic problem is one of the most important issues at the moment.

Key words: demography, society, population, population development, life expectancy, fertility and mortality rates, demographic policy, demographic processes and methods of their research, age structure demographic load, natural population decline.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства значною мірою зростає актуальність та значення проблем розвитку населення. Це пов'язано з тим, що сучасні демографічні процеси відзначаються великою різноманітністю та нерідко суперечливими наслідками. Крім того, демографічні процеси тісно пов'язані з економічними, соціальними, екологічними та іншими процесами. У свою чергу і демографічні процеси впливають на всі

інші суспільні процеси. Як уже говорилося, зниження рівня народжуваності і веде до збільшення в населенні процентної частки людей похилого віку. Постаріння населення збільшує демографічне навантаження на працююче населення, на систему медико-соціального обслуговування людей похилого віку тощо. Важливість і значущість глобальної демографічної проблеми в наші дні визнана усіма державами, що усвідомили небезпеку швидкого росту світо-

вого населення, особливо в країнах, що розвиваються, відстала економіка і нерозвинена соціальна сфера яких не в змозі обернути цей ріст на благо свого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням демографічних проблем займалися такі вчені, як Л.І. Безтелесна, О.М. Гладун, Е.М. Лібанова, О.В. Позняк, С.Е. Сардак.

Виділення не вирішених раніше частин.

Проблеми демографії України зумовлені низькими показниками населення. В такій ситуації гострою є необхідність активізації державної демографічної та соціально-економічної політики, оптимізація статево-вікової структури населення. Населення має бути соціально захищеним, а специфічна демографічна політика повинна підсилюватися заходами держави щодо виходу з економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Демографія розглядається як наука, яка вивчає структуру, динаміку і відтворення населення, досліджує основні показники народжуваності, тривалості життя, людської смертності, чисельності шлюбів, їх припинення, повторного відтворення подружніх пар (сімей), а також населення загалом як єдності цих процесів [1].

Практичне значення демографії впливає з важливості вивчення явищ, адже людина є основним споживачем вироблених благ і водночас головною продуктивною силою суспільства. Необхідність управління демографічним розвитком потребує проведення відповідної демографічної політики, яка буде спрямовувати свої дії, по-перше, на задоволення суспільної потреби у відтворенні населення та його розміщенні на території в масштабах і пропорціях, які б відповідали перспективам соціально-економічного розвитку. По-друге, демографічні процеси та їх об'єктивні соціально-економічні детермінанти пов'язані безпосередньо через сферу суспільної й індивідуальної свідомості, що виявляється в умовах життєдіяльності і впливає на демографічну поведінку.

Тісний зв'язок демографічних процесів з іншими соціальними процесами означає, що відносно безконфліктний демографічний розвиток можливий лише за умови стабільного розвитку суспільства загалом, тобто всі заходи соціальної політики певною мірою впливають на демографічні процеси, їх розподіл. Таким чином, демографічна політика – система загальноприйнятих на рівні управління ідей і концептуально об'єктивних засобів, за допомогою яких держава та її соціальні інститути, дотримуючись принципів, адекватних конкретним історичним умовам, передбачають досягнення встановлених якісних та кількісних цілей демографічного розвитку, що відповідають перспективним цілям соціально-економічного розвитку держави загалом.

Залежно від демографічної ситуації є 2 основних типи політики: спрямована на підвищення народжуваності (типова для економічно роз-

винених країн) і на зниження народжуваності (необхідна для країн, що розвиваються).

В останні десятиліття країни, що розвиваються, в усьому світі переживають демографічний перехід, характеризуючись підвищенням очікуваної тривалості життя при народженні та зниженням рівня народжуваності в житті. Багато хто з цих країн натеper досягає рівнів смертності та народжуваності, які схожі на ті, що спостерігаються в більш розвинених країнах.

Реалії сучасного світового демографічного розвитку змушують нас по-новому оцінити роль та місце демографічної політики. Більшість цивілізованих країн світу перейшла до звуженого режиму відтворення населення. Чисельне зростання населення за рахунок народжуваності практично вичерпало свій ресурс, світ переходить на режим низької народжуваності [2].

Якщо більш детально зупинитися на питанні демографії України, то на сучасному етапі характерними є такі тенденції: скорочення чисельності населення України, його економічно активної частини і питомої ваги зайнятості населення.

В Україні найважливішим завданням демографічної політики є розроблення ефективних методів з метою зменшення показників захворюваності та збільшення тривалості життя. Доцільно використовуються такі: економічні, адміністративно-юридичні та соціально-психологічні.

До економічних методів належать заходи, за допомогою яких створюються найкращі умови поєднання трудової й виховної функцій сім'ї.

Серед адміністративно-юридичних методів демографічної політики розрізняють різні законодавчі акти. До соціально-психологічних методів належать в основному пропагування пошани та важливості материнства.

За даними офіційної статистики, за 25 років незалежності населення України скоротилося на понад 9 млн осіб (табл. 1.1).

Сумна динаміка зміни чисельності населення України ілюструється нижченаведеним графіком (рис. 1.1):

У 1991 році в Україні проживало 51,944 млн осіб. Найбільше українців було у 1993-му році – 52,244 млн осіб. Дані за 2015–2018 роки подаються без урахування «тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя», також досить приблизними є дані щодо неконтрольованих Києвом територій на сході країни [3].

Станом на 1 січня 2018 року чисельність наявного населення України (за оцінкою) становила 42386,4 тис. осіб, з них у міських поселеннях проживало 29 371,0 тис. осіб (69,3%), у сільській місцевості – 13 015,4 тис. осіб (30,7%) [3].

У 2017 році чисельність населення України зменшилася на 198,1 тис. осіб, у тому числі міського – на 111,3 тис., сільського – на 86,8 тис.

Таблиця 1.1

Чисельність населення України з 1990 по 2018 р. (на 1 січня; тис. осіб)

Рік	Чисельність наявного населення			Чисельність постійного населення		
	всього	у тому числі		всього	у тому числі	
		міське	сільське		чоловіки	жінки
1990	51838,5	34869,2	16969,3	51556,5	23826,2	27730,3
1991	51944,4	35085,2	16859,2	51623,5	23886,5	27737,0
1992	52056,6	35296,9	16759,7	51708,2	23949,4	27758,8
1993	52244,1	35471,0	16773,1	51870,4	24046,3	27824,1
1994	52114,4	35400,7	16713,7	51715,4	23981,1	27734,3
1995	51728,4	35118,8	16609,6	51300,4	23792,3	27508,1
1996	51297,1	34767,9	16529,2	50874,1	23591,6	27282,5
1997	50818,4	34387,5	16430,9	50400,0	23366,2	27033,8
1998	50370,8	34048,2	16322,6	49973,5	23163,5	26810,0
1999	49918,1	33702,1	16216,0	49544,8	22963,4	26581,4
2000	49429,8	33338,6	16091,2	49115,0	22754,7	26360,3
2001	48923,2	32951,7	15971,5	48663,6	22530,4	26133,2
2002 ¹	48457,1	32574,4	15882,7	48240,9	22316,3	25924,6
2003	48003,5	32328,4	15675,1	47823,1	22112,5	25710,6
2004	47622,4	32146,4	15476,0	47442,1	21926,8	25515,3
2005	47280,8	32009,3	15271,5	47100,5	21754,0	25346,5
2006	46929,5	31877,7	15051,8	46749,2	21574,7	25174,5
2007	46646,0	31777,4	14868,6	46465,7	21434,7	25031,0
2008	46372,7	31668,8	14703,9	46192,3	21297,7	24894,6
2009	46143,7	31587,2	14556,5	45963,4	21185,0	24778,4
2010	45962,9	31524,8	14438,1	45782,6	21107,1	24675,5
2011	45778,5	31441,6	14336,9	45598,2	21032,6	24565,6
2012	45633,6	31380,9	14252,7	45453,3	20976,7	24476,6
2013	45553,0	31378,6	14174,4	45372,7	20962,7	24410,0
2014	45426,2	31336,6	14089,6	45245,9	20918,3	24327,6
2015 ²	42929,3	29673,1	13256,2	42759,7	19787,8	22971,9
2016 ²	42760,5	29585,0	13175,5	42590,9	19717,9	22873,0
2017 ²	42584,5	29482,3	13102,2	42414,9	19644,6	22770,3
2018 ²	42386,4	29371,0	13015,4	42216,8	19558,2	22658,6

Джерело: складено за даними [3] (з 2014 р. – без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Зменшення чисельності населення України відбулося внаслідок природного скорочення населення. Характерною для складу населення України є гендерна диспропорція. Чисельна перевага жінок над чоловіками у складі населення України спостерігається з 36 років і з віком збільшується.

Чисельність чоловіків на 1 січня 2018 року становила 19 558,2 тис. осіб, а жінок – 22 658,6 тис.; у розрахунку на 1000 чоловіків припадає 159 жінок (у міських поселеннях – 1180, у сільській місцевості – 1112).

В Україні сформувалася структура населення, для якої характерна висока питома вага осіб старшого віку і низька молодшого. На 1 січня 2018 року чисельність осіб у віці 0–15 років становила 16,3% від загальної чисельності постійного населення, у віці 60 років і старше – 22,9%, у віці 16–59 років – 60,8% [3].

Вікова структура визначає демографічне навантаження: станом на 1 січня 2018 року на 1000 осіб у віці 16–59 років припадало 269 осіб у віці 0–15 років та 378 осіб у віці 60 років і старше. У сільській місцевості відповідні показники значно вищі (302 і 396 осіб), ніж у міських поселеннях (255 і 370 осіб). Порівняно з 2017 роком загальний коефіцієнт демографічного навантаження на 1000 осіб у віці 16–59 років загалом по Україні зріс із 632 до 647 осіб.

Середній вік населення України становив 41,3 року (чоловіків – 38,5, жінок – 43,8). Медіанний вік – 40,8 року (чоловіків – 37,6, жінок – 43,9).

У 2017 році в Україні зафіксовано природне скорочення населення: 210,13 тис. осіб, або 5,14 особи на 1000 наявного населення (у 2016 році – відповідно 186,6 тис. осіб і 4,4 %) (рис. 1.1).

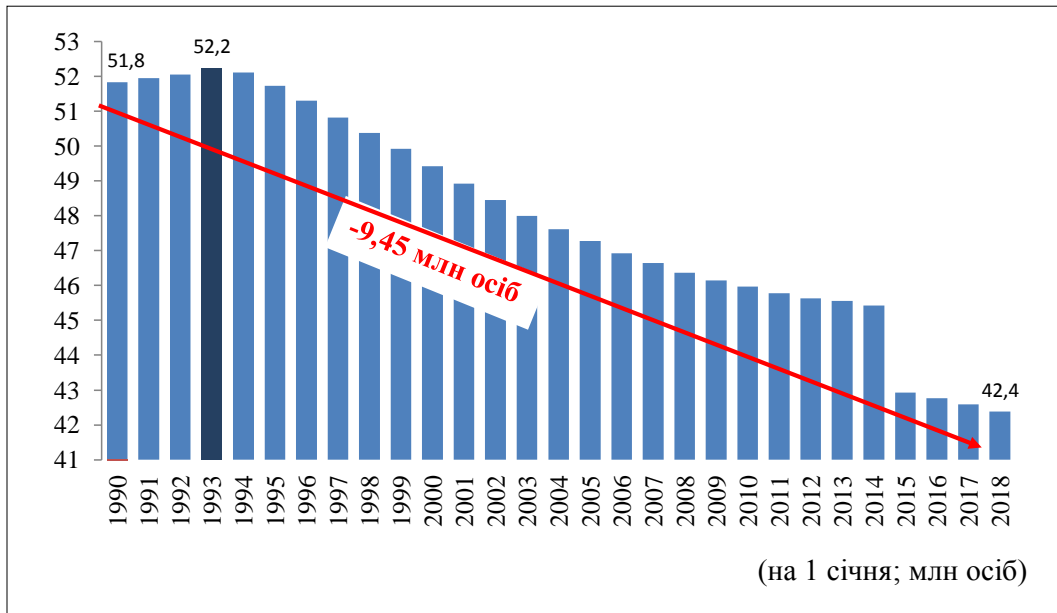

Рис. 1.1. Динаміка зміни чисельності населення України, 1990-2018

Джерело: складено за даними [3]

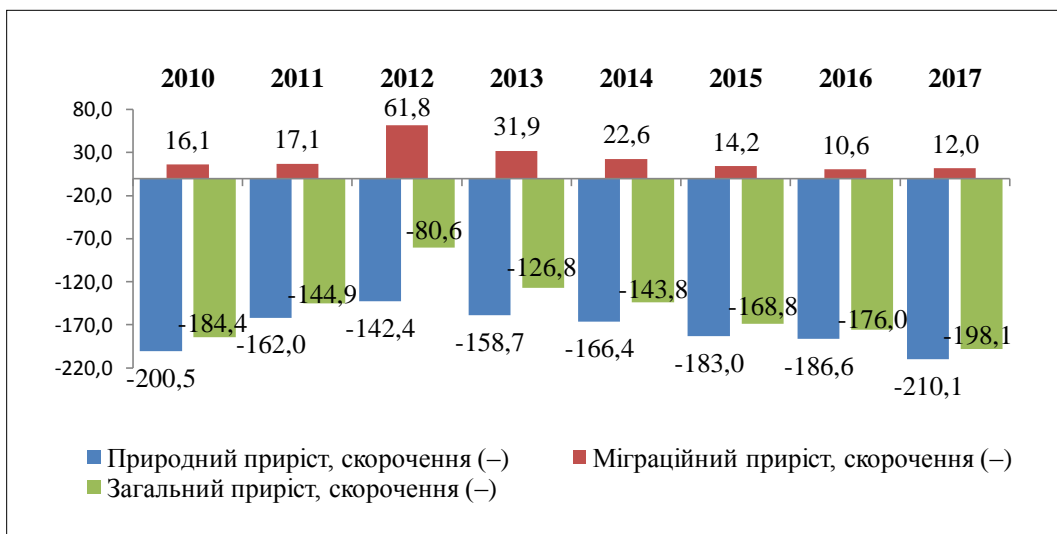

Рис. 1.2. Приріст (скорочення) чисельності населення

Джерело: складено за даними [3]

Рівень природного скорочення населення у сільській місцевості (7,4%) удвічі перевищує рівень природного скорочення населення у міських поселеннях (3,8%).

Для України на сучасному етапі розвитку головними демографічними загрозами вважають депопуляцію, старіння населення, нерегульовані міграційні процеси, деградацію інституту родини тощо.

Демографічні загрози визначаються за такими показниками, як:

- коефіцієнт відтворення населення;
- коефіцієнт депопуляції;
- сумарний коефіцієнт народжуваності;

- коефіцієнти смертності населення працездатного віку, у тому числі коефіцієнти смертності чоловіків і жінок працездатного віку;
- очікувана тривалість майбутнього життя;
- коефіцієнт старіння населення;
- сальдо міграційного обміну між міською та сільською місцевостями, у тому числі за статтю, віком та рівнем освіти;
- співвідношення шлюбів і розлучень.

Сьогодні суспільні показники життя в Україні продовжують перебувати у стані кризи і невизначеності, коли не вироблена обґрунтована економічна стратегія на державному рівні, демографічна ситуація перетворилася на суцільну

проблему. З метою поліпшення демографічної ситуації необхідно спрямувати соціально-економічну політику на розв'язання найгостріших проблем сім'ї: стимулювання народжуваності, підвищення медичного обслуговування, посилення охорони та оплати праці, поліпшення побутових умов і впровадження здорового способу життя, створення широкої мережі державних та недержавних служб соціальної допомоги.

Висновки. Проаналізувавши вищезазначене, можна дійти висновку, що демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування.

Для стабілізації рівня українського населення доцільним буде створення відповідних

умов життя, без цих змін не буде перспектив для існування й розвитку кожної сім'ї та особи.

В умовах значного зниження народжуваності, зростання смертності та погіршення здоров'я необхідно докласти максимальних зусиль для збереження населення України. Це має бути основним змістом демографічних стратегій держави сьогодні.

За обмежених фінансових можливостей, а також занепаду системи соціального захисту увага і підтримка держави повинні бути спрямовані на вирішення проблем, що безпосередньо впливають на рівень захворюваності і смертності населення, зокрема дітей та жінок.

У зв'язку з цим необхідно реформувати систему охорони здоров'я, на якій негативно позначилися зміни соціально-економічних умов, а також збільшити асигнування на розвиток цієї сфери.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: ...С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр "Академія", 2000. 864 с.
2. Chris Wilson. On the Scale of Global Demographic Convergence. *Population and Development Review* 27 (no 1), 155–171 (2001).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
4. Гладун О.М. Нариси з демографічної історії України ХХ століття : Монографія / О.М. Гладун ; НАН України, Ін-т демограф. та соціальн. дослідж. ім. М.В. Птухи. Київ, 2018. 224 с.
5. Сардак С.Е. Еволюція поглядів на зміст і роль людських ресурсів у суспільному поступі / С. Е. Сардак // Актуальні проблеми економіки. 2012. № 12. С. 132–139.
6. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів)/ за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. К.: Український центр соціальних реформ, 2006. 138 с.
7. Sardak S. Current trends in global demographic processes / S. Sardak, M. Korneyev, V. Dzhyndzhoian, T. Fedotova, O. Tryfonova // *Problems and Perspectives in Management*. 2018. № 16(1). С. 48–57.
8. Безтелесна Л.І. Конкурентоспроможні людські ресурси: механізм забезпечення в національній економіці : моногр. / Л.І. Безтелесна, О.С. Пляшко. К.: Кондор-Видавництво, 2017. 184 с.